

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: The anarchists

Holterman, Th.

Citation

Holterman, T. (1981). Boekbespreking van: The anarchists. *Acta Politica*, 16: 1981(2), 294-297.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452215>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452215>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Boekbesprekingen

James Joll, *The anarchists*, second edition, London (Methuen), 1979, 299 p., £ 4,90

(1) *The anarchists* van James Joll, hoogleraar in de internationale geschiedenis aan de Universiteit van Londen, is in herdruk verschenen (eerste druk van 1964). De herdruk van 1979 vertoont geen ingrijpende wijzigingen, alleen de conclusie is met enkele pagina's uitgebreid.

Het boek is opgebouwd uit drie delen. Het eerste deel valt in twee paragrafen uiteen. De eerste staat in het teken van 'ketterij en rede', en handelt over de religieuze sekte de katharen en vervolgens over Thomas Muntzer, Jan van Leijden, Rousseau en Godwin. De tweede paragraaf behandelt 'de mythe van de revolutie'. Hierin wordt erg veel tegelijk losgelaten, zich uitstrekkend over de periode rond de Franse Revolutie tot ongeveer 1850. Het is een verwarringwekkende en tevens misleidende paragraaf, mede omdat er zaken in worden beschreven die niet anarchistisch betreffen (zoals de invloed van Saint-Simon of Marx).

Het tweede deel neemt de levenswandel en opvattingen van Proudhon en Bakoenin onder de loupe. Een redelijk hoofdstuk, maar het kan met zijn 50 pagina's een boek van 300 pagina's niet dragen.

In het derde deel komen de volgende onderwerpen aan de orde: terrorisme en propaganda van de daad, heiligen en rebellen (o.m. over Kropotkin), de revolutie die faalde (o.m. over Malatesta en de Russische Revolutie), het syndicalisme, en tenslotte anarchistische in actie (een concentratie op Spanje in de tijd dat het wettig gezag door de fascist Franco militair werd belaagd en teneer gedrukt).

(2) R. Hoffman, die in 1970 een bundel *Anarchism* samenstelde, noemt het boek van Joll 'a fine history of anarchism' (p. 140). Ik kan deze waardering niet delen. Een aantal redenen wil ik daarvoor geven. Sommige daarvan lopen parallel met kritieken op dit boek van de Engelse anarchist N. Walter en V. Richards (beide in het Engelse tijdschrift *Anarchy*, no 46, 1964).

Richards: 'Joll bouwt een beeld van anarchisme en anarchistische ideologie op, waarin geen enkele anarchist van de laatste 50 jaar zich zal herkennen'.

(3) Enkele algemene opmerkingen. Joll's boek streeft het bekende werk van G. Woodcock, *Anarchism, a history of libertarian ideas and movement* (1962; verschillende herdrukken) in kwaliteit niet voorbij. Volgens N. Walter heeft Woodcock 'niet de best mogelijke geschiedenis van het anarchisme geschreven, maar wel het best verkrijgbare' (in *Anarchy*, no 28, 1963). De wijze waarop Walter reageert op Joll's boek, én het feit dat nadien met Woodcock vergelijkbare pogingen om ge-

schiedenis van het anarchisme te schrijven, kennelijk geen uitgever hebben gevonden, geven ruimte voor de suggestie dat diens oordeel tot op vandaag overeind staat.

Als een nog geslaagder inleiding op anarchisme en anarchistinnen zou ik zelf het werk van D. Guérin, *L'anarchisme* (1965; in het Nederlands vertaald, 1970; en herdruk) willen beschouwen. Alle drie de auteurs (Joll, Woodcock, Guérin) gaan niet verder dan de Spaanse Burgeroorlog; maar Guérin voert een relevante discussie in zijn conclusie in (over het zelfbeheer), terwijl Joll onder meer uitweidt over het terrorisme van de zeventiger jaren. Zo voert hij natuurlijk de Baader-Meinhof groep op, die nota bene in hun eigen geschriften uitdrukkelijk afstand nemen van anarchisme. 'De gewapende strijd als "de hoogste vorm van marxisme-leninisme" moet begonnen worden; (...) wij zijn geen anarchistinnen'. Dat is in *Das Konzept Stadtguerilla* te lezen, opgesteld door de Rote Armee Fraktion. Deze tekst werd in 1971 verspreid, en Joll moet daarover hebben beschikt. Hij blijkt namelijk te weten, dat zij het label 'anarchistinnen' afwezen.

Ik zou hier mijn bespreking van het boek van Joll kunnen beëindigen. Maar het aantal ongerechtigheden vind ik te groot om ze alle zonder meer te laten passeren. Slechts enkele, die telkens weer tot misverstanden aanleiding geven ten aanzien van wat onder anarchisme te verstaan, wil ik hier bloot leggen.

(4) In menig werk over anarchisme verschijnt J. J. Rousseau ten tonele. Ook bij Joll die over hem zegt dat hij de werkelijke 18de eeuwse voorloper van anarchisme is (p. 15). Is dat nu zo?

Anarchistinnen hebben steeds felle kritiek gehad op Rousseau, en wel in het bijzonder op diens sociale contractleer. Wat anarchistinnen in de sociale contractleer (van Hobbes, Locke, Rousseau e.a.) verwerpen is het feit, dat het individu er op de ene of de andere wijze mee aan de staat wordt gebonden. Het individu moet zijn eigen wil afleggen, en zich daarvoor in de plaats ondergeschikt maken aan de algemene regeling van een soevereine macht buiten hem, die alles voor hem regelt, die hem beheerst. Bakoenin noemt de gevolgen van deze contractleer dan ook 'rampzalig, want zij leidt tot de absolute overheersing van de staat'. Hij valt fel uit tegen Rousseau, door hem 'de schadelijkste schrijver uit de afgelopen (18de) eeuw' te noemen, 'de sofist, die alle bourgeoisie revolutionairen geïnspireerd heeft; de theorie van Rousseau wijst op een volledige onwetendheid ten aanzien van de natuur en de geschiedenis' (zie de bundel *M. Bakoenin, over anarchisme, staat en diktatuur*; samengesteld en ingeleid door Arthur Lehning; Den Haag, 1970; p. 43-44, 76).

Joll zal zich tegen deze kritiek pogen te verweren door er op te wijzen, dat hij zijn uitspraak over Rousseau en diens anarchistische voorloperschap relativeert. Voorzover diens denken invloed heeft gehad op anarchistinnen - voegt Joll verderop in - 'zijn het waarschijnlijk Rousseaus idealen van de natuur en van de opvoeding'. Is iemand nu een *werkelijk* voorloper van *anarchisme*, of heeft hij *waarschijnlijk* met betrekking tot enkele elementen uit diens opvattingen op sommige *anarchistinnen* invloed gehad? Ik dacht dat dit nogal verschillend is.

Een ander algemeen punt. Joll opent het boek met het vragen van aandacht voor een aantal ketteren. Al aanstonds valt op dat hij de meest gewelddadige in het gezichtsveld brengt. Geweld heeft Joll kennelijk gefascineerd, zeker wanneer we tevens kijken naar de tweede paragraaf van het eerder deel, en de eerste paragraaf van het derde deel. Het heeft er veel van weg dat Talmon (van *The origins of totalitarian democracy*) bij het schrijven van deze paragrafen heeft meegekeken. Niet verwonderlijk is dan dat bij Joll terrorisme een grote plaats ingeruimd krijgt,

hoewel hij erkent dat alle intellectuele anarchisten zich het dilemma van het gebruik van geweld bewust waren. Waarom dan 30 pagina's over terrorisme uitweiden, op een manier die niet dat dilemma centraal stelt? Een van de redenen is impliciet voorhanden: vele anarchisten hebben geweld principieel afgewezen – en voor hen valt dan het dilemma weg. Anderen hebben het gebruik van geweld niet verworpen, maar waren er ook geen uitdrukkelijke voorstanders van. Enkele prijzen geweld aan, maar dan steeds weer geclausuleerd, (a) er mogen geen onschuldige slachtoffers vallen, (b) de daad moet uitdrukkelijk propagandistische waarde hebben, of (c) het mag niet om een individuele daad gaan. Wie in een gedetailleerd overzicht geïnteresseerd is, raadplege de dissertatie van F. B. Enthoven, *Studie over het anarchisme van de daad* (Amsterdam, 1901); zie voor een publikatie van jongere datum *Anarchisme van de daad*, door A. L. Consandse (Den Haag, 1969).

Het stellen van het dilemma van het gebruik van geweld, bijvoorbeeld omdat dit altijd 'opgelegd' is, een element dat anti-anarchistisch mag heten, is geen onbelangrijke kwestie. Maar de wijze waarop Joll geweld en terrorisme invoert, staat los van een geschiedenis van het anarchisme. Dat is mijn punt. Wanneer de draagwijdte daarvan niet wordt ingezien, waarvan bij Joll kennelijk sprake is, dan wordt over kettters geschreven als hij doet. Botweg stelt hij vast: zij hebben niet als doelstelling de verandering van de sociale condities in deze wereld.

Laten we aannemen dat dit zo is, wat voor zin heeft het dan om ze te noemen in een boek over anarchisten? Deze staan allen namelijk wel degelijk een verandering van de sociale condities voor ogen. Op grond van de studie van B. de Ligt (*Vrede als daad*; Arnhem 1931-'33; twee delen) kom ik bovendien met betrekking tot vele kettters tot een heel andere conclusie. Wel zou ik dan andere kettters, die relevanter zijn voor anarchisme, naar voren hebben gehaald, waarvan er hier tenminste een genoemd moet worden, E. de la Boétie (1530-1563).

De la Boétie hanteert de idee van de niet-deelname (non-coöperatie) als een weg ter zelfbevrijding. In de loop der tijden zijn diens (korte) teksten herhaaldelijk herdrukt (en vertaald). Ze dringen door in de Verenigde Staten waar ze Emerson en Thoreau, in Duitsland waar ze Landauer inspireerden. Het is wat dit betreft bepaaldelijk jammer dat Joll geen kans heeft gezien om het 'ketterse' van De la Boétie, de zelfbevrijding door non-coöperatie, in verband te brengen met Landauer's opvatting over de staat, en dit door te trekken naar de opvattingen van een hedendaagse Amerikaanse anarchist M. Bookchin.

De staat is bij Landauer een verhouding, een verhouding tussen mensen; en men vernietigt de staat, zegt hij, wanneer men andere verhoudingen aangaat, wanneer men zich anders tot elkaar verhoudt (verg. *Schwache Staatsmänner, Schwächeres Volk* (1910); in de bundel *Beginnen*; Hilversum, 1977; p. 53). De vraag ligt nu voor de hand: hoe dan zich te verhouden in een zodanige anarchistische zin? Een mogelijke antwoord is dan te vinden in wat bij Bookchin 'sociale ecologie' heet (zie bijv. van hem *Ekologie en anarchisme*; Utrecht, 1977). Zulke zaken evalueren komt mij zinvoller voor, dan opnieuw te doen alsof het bij anarchisten vaak alleen om doellose herrietrappertij gaat. Op zo'n moment komt Joll, vermoedelijk zonder dat uitdrukkelijk te willen, niet boven het niveau van verdachtmakers van twijfelachtig allooi uit, wanneer hij een bewering plaatst als: 'Door de publikaties van Nietzsche en Stirner kon het individueel-anarchisme een selfmade superman voortbrengen als Mussolini' (p. 155). Nog een stap verder en we zitten inderdaad in het dubieuze gezelschap van mensen als H. G. Helms (*Die Ideologie der anonymen Gessellschaft*) en B. Frei (*Die anarchistische Utopie*), die nauwelijks onverholten de anarchist M.

Stirner – een van de vaders van het individueel-anarchisme – verwijten het nationaal-socialisme en Hitler te hebben voortgebracht. Dit zijn zulke grofheden, dat een onnauwkeurigheid als Domela Nieuwenhuis een dominee noemen terwijl hij al twintig jaar eerder de kerk verlaten had, niet eens meer opvalt.

(5) Richards zegt dat hij zo'n 250 fouten kan produceren, die Joll heeft gemaakt in de eerste druk. Ik heb de tweede druk niet zo gelezen, noch reikt mijn pretentie omtrent bekendheid met anarchisme en anarchisten zo ver, dat ik kan traceren of al die (niet genoemde) fouten uit de herdruk zijn verdwenen. Maar wel degelijk geldt de kritiek van Guérin, die hij op de eerste druk gaf, nog steeds: 'Joll wil beslist dat anarchisten niet actueel zijn. (...) In de voorafgaande bladzijden hebben wij (Guérin) getracht aan te tonen dat deze image van het anarchisme niet de juiste is. Het constructieve anarchisme, zoals dat het beste gestalte heeft gekregen door de pen van Bakoenin, berust op organisatie, zelfdiscipline, integratie, niet op gedwongen maar op federalistische centralisatie. Het heeft steunpunten in de modern grootindustrie, in de moderne techniek, in het modern proletariaat, in het internationalisme op wereldschaal' (*Het anarchisme*; p. 145).

Omdat Joll het bespreken van en ingaan op deze soort kritieken, waartoe hij voor de tweede druk toch zo'n 15 jaar de gelegenheid heeft gehad, uit de weg is gegaan, is deze herdruk een herhaalde misslag te noemen.

Th. Holterman

W. B. Gallie, *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx/Engels and Tolstoy*, Cambridge University Press, 1978, xx 141 blz. + noten.

Nu ook in de polemologie quantitative methoden van analyse een belangrijke rol spelen, kan een moment van filosofische bespiegeling over het eigenlijke onderwerp van studie van nut zijn.

Het pittige en goed-leesbare boekje van Gallie biedt een uitstekende aanleiding voor een dergelijke bezinning. In zijn 'Philosophers of Peace and War' behandelt de auteur namelijk de ideeën van Kant, Von Clausewitz, Marx/Engels en Tolstoj over het oorlogsvraagstuk. Gallie bestrijkt met zijn analyse ongeveer anderhalve eeuw filosofische reflectie op het kernvraagstuk van de leer der internationale betrekkingen, nl. de wisseling van oorlog en vrede in de betrekkingen tussen staten.

Ondanks de veranderde omstandigheden houdt Gallie de denkbeelden van deze filosofen voor zinvol, echter alleen 'if we are prepared to relive them as an inspiration and pro-*praedeutic* to our own intellectual endeavour' (blz. 3).

Hiermee is tevens de eerste taak die Gallie zich in dit boek stelt vastgelegd: het beknopt en helder uiteenzetten van de zienswijzen op oorlog en vrede die men bij deze klassieke auteurs aantreft. Naar zijn mening is dat geen overbodige luxe aangezien in de secundaire literatuur herhaaldelijk sprake is van onjuiste interpretaties en van misvattingen, terwijl Von Clausewitz zelfs het slachtoffer werd van vervalsingen.

Mijns inziens is Gallie in deze taak uitstekend geslaagd. Ook voor de niet-filosofisch geschoolde lezers biedt het boek een heldere samenvatting van ingewikkelde en invloedrijke ideeënstelsels. Wel valt het op dat de schrijver niet duidelijk aangeeft waarom hij juist dit viertal zo belangrijk acht. Ook de opvattingen van Hob-